

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Хатраева Сайуора Nasimovna, Pirimqulov Жаҳонгир
АНОЛИ OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI 113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS 119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALLASHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIIY G'OYALARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA 133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA AHAMIYATI 138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАХАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ 146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ 152-162

Мамасалиев Мирзоулуф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАР 163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI 170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ АДЪЕКТИВОВ 176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK 182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ 188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI 195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ 203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI 210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ 216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI 222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ 227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI 234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI 241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI 247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL 254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР 259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI 265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

09.00.00 – Фалсафа фанлари

Холмирзаев Нодиржон Низомжонович

Тошкент давлат техника университети Қўқон филиали
“Ижтимоий ва аниқ фанлар” кафедраси мудир,
Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Тел.(99)369-23-86 E-mail: nodirjon86.86@mail.ru

ШАҲАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Annotatsiya. Мақолада шаҳарлар экологиясида юзага келатган муаммолар, хусусан, тоза ичимлик суви, оқава сувлар, ҳавонинг ифлосланиши, транспорт муаммоси, табиатни асраш бўйича фикр юритилади ва таклифлар ҳамда тавсиялар берилди.

Kalit so'zlar: Тоза ичимлик суви, оқава сувлар, транспорт муаммоси, ҳавонинг ифлосланиши, смог, тирбандликлар, урбанизация, урбоэкология.

Холмирзаев Нодиржон Низомжонович

Заведующий кафедрой «Общественных и точных наук»
Коканского филиала Ташкентского государственного
технического университета, доктор философских наук (PhD)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ ГОРОДСКОЙ ЭКОЛОГИИ

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы, возникающие в экологии городов, в частности, чистая питьевая вода, канализация, загрязнение воздуха, транспортные проблемы, охрана природы, даются предложения и рекомендации.

Ключевые слова: Чистая питьевая вода, сточные воды, транспортная проблема, загрязнение воздуха, смог, пробки, урбанизация, урбоэкология.

Kholmiraev Nodirzhon Nizomzhonovich

Head of the Department of "Public and exact sciences"
of the Kokan branch Tashkent State technical university,
Doctor of Philosophy (PhD)

ACTUAL PROBLEMS OF URBAN ECOLOGY CONSERVATION

Abstract. The article deals with the problems that arise in the ecology of cities, in particular, clean drinking water, sewerage, air pollution, transport problems, nature protection, offers and recommendations..

Keywords: Clean drinking water, waste water, transport problem, air pollution, smog, traffic jams, urbanization, urban ecology

---

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N17>

Кириш

Урбанизация – жамият ҳаётида шаҳарларнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий роли ошиб боришининг тарихий жараёни [3; 415] ҳисобланиб, у, бугунги замон ижтимоий-сиёсий жараёнларининг узвий қисмига айланиб улгурди. Ривожланган ва ривожланаётган давлатлар, шу билан бирга учинчи дунё ўлкаларида ҳам аҳоли шаҳарларга интилоқда. Бугун ҳатто энг қолоқ давлатларда ҳам камида битта нисбатан яхши ривожланган марказ — пойтахт борки, миллионлаб одамлар, асосан ёшлар қулай яшаш шароити, доимий даромад, қолаверса, бахт ва омад қидириб у ерга талпинади. Бу жараён Ўзбекистонни ҳам четлаб ўтмаган. Ҳозирги вақтда фуқаролармизнинг кўпчилиги шаҳарга кўчиб ўтиш ва у ерда фаолият олиб бориш ҳақида кўп ўйламоқда.

Адабиётлар таҳлили ва методология

Шаҳарларда экологик ҳолатни яхшилаш, юзага келиши мумкин бўлган хавф-хатарларни олдиндан белгилаш, улардаги муаммолар хусусиятларини ўрганиш бўйича президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз асарида [1; 255] шунингдек, Д. Ёрматованинг Экология ва атроф муҳитни ҳимоя қилиш [2; 123] китобларида ва бошқа адабиётларда муаммолар ёритилади.

Мақолани ёритишда анализ, синтез, таққослаш каби методлардан фойдаланилди.

Муҳокама

Таъкидлаш жоиз сўнгги йилларда мамлакатимиз шаҳарларининг кенгайиши, аҳолининг қишлоқдан шаҳарга кўчиб ўтишининг ортиши урбанизация жараёнларининг тезлашишига олиб келди ва тилимизда янги тушунча “урбоэкология”нинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Мазкур тушунча латин тилидаги *urbs* – аҳоли пункти, *ekolog* – экология бўлиб, шаҳар экологияси демакдир. Урбоэкология нафақат шаҳарларнинг экологик жиҳатдан тарихий ривожланиш жараёни, балки инсониятнинг шаҳарлар табиатини асраш, яшил ҳудудларни кенгайтириш, шаҳар муҳитининг инсон соғлиғи ва фаолиятига таъсирини ҳам ўрганади.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз шаҳарларининг асосий муаммоларидан бири экология ва унинг салбий оқибатлар ҳисобланади. Хусусан тоза сув, чиқинди ташиб кетиш, эпидемиялар, транспорт зичлиги муаммоси, ҳавонинг хаддан ташқари ифлосланиши шаҳарларимиз олдида турган асосий муаммоларга айлангани рост.

Таъкидлаш жоиз ҳозирги вақтда шаҳарларда тоза ичимлик суви билан таъминлаш муаммога айланганини инкор этиб бўлмайди. Чунки ушбу соҳадаги хабарлар ижтимоий тармоқларда ёритилиб келинмоқда. Хўш бу муаммо қандай келиб чиқмоқда ва уни баратараф этса бўладими? Бунинг учун нималар қилиш керак?

Аввало муаммолар негизига тўхталиб ўтсак. Бугунги кунда кўп қаватли уйларнинг ертўлаларидаги кранлардан яширинча уланиб олиб томорқаларни суғориш ҳолатлари ҳам йўқ эмас. Бу эса ўз навбатида кейинги кўп қаватли уйга ёки ўша уйнинг юқори қаватига ичимлик сувининг етарли босимда бормаслигига сабаб бўлмоқда. Бундай ҳолда қўшнилари бир-бирини эмас сув етказиб бериш бўлимини ва унинг

технологиялари эскирганликда айбламоқда. Энди уни бартараф этиш бўйича таклиф киритамиз. Бунинг учун умумий қилиб айтганда аҳолининг экологик ва ичимлик сувидан унумли фойдаланиш маданиятини ошириш даркор. Яъни одамларда ичимлик суви ва оқава сувни фарқлаш ҳамда фойдаланишда меъёрларга амал қилишни ўргатишимиз керак.

Энди шаҳар ҳудудида тоза ичимлик сувининг таркибини аниқлаш масаласига тўхталсак. Ичимлик сувининг тоза эканлигини қандай йўллар билан аниқлаш мумкин?

Шаҳар ҳудудида сувнинг тозаллигини аниқлашнинг усули, бу унда майда тирик организмларнинг бўлишидир. Агар шундай тирик организмлар бўлмаса, демак, унинг таркиби жуда ҳам кимёлашган. Агарда сувда қизил, вертикал равишда сузадиган қувур қуртларини кўрсангиз, албатта эҳтиёт бўлиш зарур. Бу сувни нафақат ичиш, балки унда чўмилиш ҳам мумкин эмас. Чунки унинг таркибида азот кўп бўлиб, мазкур қуртлар айнан ушбу кимёвий модда билан озикланишади. Азот эса оқава сувларда кўп бўлади [6; 1].

Умуман олганда ҳозирги вақтда шаҳарларда тоза ичимлик суви муаммосини олдини олиш учун юқорида таъкидлаганимиздек фуқароларнинг сувдан фойдаланиши маданиятини оширишимиз, уларнинг тафаккурида исроф деган тушунчани тўғри сингдиришимиз керак бўлади. Бунинг учун қуйидаги тарғибот ишлари олиб боришимиз керак.

1. Сувдан унумли фойдаланимиз;
2. Ичимлик суви – ҳаёт манбаи;
3. Сувни исроф қилиш – ҳаётга беписанд қарашдир;
4. Сув - чекланган энг зарурий неъмат;

Экспертлар, транспорт муаммолари ҳам авж олаётганини таъкидлаб ўтди. Бир қарашда улкан ҳудуд ягона шаҳарга айланиши транспорт боғламаларини яхшилаши керакдек. Аслида эса мунтазам тирбандликлар, жамоат транспорти воситалари етишмовчилиги йирик шаҳарлар ичида ҳаракатланишни қийинлаштирмоқда. Айниқса мамлакатимизнинг йирик шаҳарларидаги тирбандликлар, жамоат транспортининг кечикиб келиши ҳолатлари баъзи ноқулайликларни келтириб чиқараётганлиги сир эмас. Тошкент шаҳрида охириги йилларда транспорт ҳаракатини яхшилаш учун бир неча катта кўприклар ва айланма йўллар қурилмоқда. Лекин бу ишларнинг боришига қарамасдан шаҳар кўчаларида тирбандлик пайдо бўлди, бунга сабаб ҳар куни шаҳар кўчаларига янгидан камида 100 дона машина қўшилмоқда, ҳисобласак, ўн кунда бу машиналар сони 1000 донага етади. Ушбу машиналардан атмосферага ташланадиган захарли газлар миқдори Тошкент шаҳрида “Смог” ҳосил бўлишига олиб келди [4; 1].

Умуман олганда транспортлар ҳаётимизни баъзи жабхаларда осонлаштиришга хизмат қилаётган бўлса баъзан унинг турли ижтимоий муаммолари сонини орттирмоқда. Улардан чиқаётган тутунлар эса ҳавонинг ифлосланишига замин яратмоқда. Шу билан бирга транспорт воситаларидан чиқаётган тутунлар шаҳар ҳавосининг маълум даражада исишига сабаб бўлаётганини ҳам инкор этиб бўлмайди. Бу ҳолатда улар йирик заводлар томонидан ҳавога чиқарилаётган турли газларнинг ишларининг давом эттираётгани хизматчилари кабидир. Савол пайдо бўлади. Транспортлардан чиқарилаётган ис газларини олдини олиш шаҳар экологиясини асраб қолиш учун нималар қилиш даркор.

Биринчидан, транспортлардан чиқаётган тутунлар учун фильтр ўрнатиш мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, электромобиллардан фойдаланишга ўтиш яхши самара беради.

Учинчидан, шаҳарларда ҳафтада бир кун “автомобилларсиз кун” тадбирини ўтказишни анъанага айлантириш керак.

Тўртинчидан, фуқароларни велосипеддан фойдаланишга тарғиб қилиш ва бунинг учун велосипед йўлчалари қуриш зарур бўлади. Бу соғлиқ ва экология учун фойдалидир.

Албатта автомобиль йўли четларига махсус велосипед учун йўлаклар ажратиш оз бўлсада шаҳар ҳавосининг тозалигига аҳоли томонидан қўшилган ҳисса бўларди. Чунки велосипедни пиёдалар йўлагиде ҳайдаш пиёдаларга ҳалақит берса, автомобиль йўлида ҳайдаш ҳаёт учун хавфлидир.

Тошкент шаҳри аҳолиси 2022 йилнинг 17 октябрида чанг туфайли нафас ололмай қолган, мутасаддилар ушбу жараёнда ҳеч қандай чора қўллай олмагани эслаш кифоя фикримизча. Бу борада “Ўзгидромет” берган маълумот юқоридаги фикрларни асослайди.

Мазкур чанг-тўзон муносабати билан “Ўзгидромет” Тошкент шаҳри аҳолиси ва меҳмонларига қуйидагиларга амал қилишни тавсия этганлиги эътиборга лойиқ:

1. Имкони борича, уйдан чиқмасликка ҳаракат қилиш керак.

2. Кўчада бўлганда, албатта тиббий ниқоб тақиш ва уни ҳар бир соатда алмаштириш лозим.

3. Нафас қайтиши, бурун битиши, акса уриш, тумов, кўзлар қизариши ва қичишиши, томоқда қаттиқ қичишиш, йўтал пайдо бўлганда зудлик билан аллерголог шифокорга мурожаат қилиш лозим.

4. Тузли эритмада бурун ва томоқни чайиш, ойналарни ёпиқ ҳолатда сақлаш, ойналар олдида ҳўл сочиқларни ёйиб қўйиш тавсия этилади [5; 3].

Тошкентдаги бу каби ҳолатлар 4-ноябрь куни ҳам такрорлангани матбуот саҳифалари ҳамда ижтимоий тармоқларда акс этган. Шунга ўхшаш жараёнлар республиканинг бошқа ҳудудларида ҳам кузатилганини айтиш мумкин. Мутахассисларнинг фикрига кўра 4 ноябрь куни кечқурун Тошкентда кузатилган ғайриоддий чанг-қумли туманга шамолнинг кучайиши натижасида тупроқнинг жуда қуриб қолган устки қатлами кўтарилиши сабаб бўлди [7; 2]. Бундан шу нарса англашиладики экологияга зарар етказиш бу билан тугамайди, балки, бошқа шаклдаги муаммоларни очиб беради. Таққослаш учун ижтимоий тармоқда чангланиш бўйича ҳолат эълон қилиниб Тошкент биринчи ўринда эканлиги кўрсатилаган.

Натижалар

Бизга маълум бўлишича шаҳарда ҳаво тозалиги ўсимликлар ярусига боғлиқ. Майсалар ердан кўтарилаётган чангни, буталар машиналарнинг ис газларини, дарахтлар юқори қисмдаги чанглар ва газларни тутиб қолади. Дарахтлардан албатта юзаси кенг бўлган турлари, яъни чинор, қайрағоч, каштан, эман ва бошқалар ҳам чанг ҳам ис газларини тутиб қолиш қобилияти юқори бўлганлиги сабабли уларни кўпайтириш яхши натижа беради. Шунинг учун ҳам қадимдан ота-боболаримиз чинор экишган.

Чинор нафақат соя берибгина қолмай, ҳавони чангдан тозалаган, унинг илдизлари танасига кўп сув йиғиши сабабли жазирама иссиқда атрофида ўзига хос ижобий микроиқлим ҳосил қилган. Бундан ташқари чинорлар Марказий Осиёнинг барча республикалари иқлимига хос бўлган жазирама иссиқдан ҳам асрайди. Соясида ўзига хос микроиқлимни юзага келтиради. Инсоннинг кайфиятини кўтаради. Игнабаргли дарахтлар бу вазифани тўлиқ уддалай олмайди. Албатта, дарахтлар кўпроқ чангни ютишлари учун ёмғир кам бўлганлиги сабабли уларнинг япроқларини вақти вақти билан ювиб туриш зарур.

Ҳозирги вақтда шаҳарларимиз ва мамлакатимизнинг деярли барча аҳоли манзилларида нафақат ободонлаштириш ходимлари, балки ҳовлиларда ҳам ер бағирлаб ўсган майсаларни томири билан юлиб олиб, тупроқни супириб, сув сепишади. Аммо Ўзбекистонда кун иссиқ бўлганлиги сабабли, ер тезда қуриб чанг кўтарилади. Майсалар эса ана шу чангни ушлаб қолишади. Шу сабабли аҳоли пунктларида айнан майсазорларни кўпайтириш мақсадга мувофиқдир. Сўнгги йилларда шаҳарларимизда йўл ва кўп қаватли уйлар атрофига экилган “тирик тўсиқ”лар, яъни буталарни кесиб ташлаш ҳолати кузатилмоқда. Бу ўз навбатида болаларда нафас йўллари касалликларни, аллергияни олиб келиши эҳтимолини оширмоқда. Чунки буталар бўйи узун бўлмаган болаларни биринчи галда чанг ва ис газларидан ҳимоя қилади.

Ҳаводаги зарарли моддаларни тутиб қолувчи йирик япроқли дарахтлар, яъни чинор ва қайрағочлар кесилиб, ўрнига игна баргли манзарали дарахтларнинг экилиши эса шаҳар ҳавосини қадимдан ўстирилган чинорларнинг ўрнини боса олмайди [6; 2].

Шаҳарларимизда қанча боғлар, майсазор ва бутазорлар кўп бўлса, шунча инсоннинг яшилликдан кўзи қувнайди, уларнинг сояси жазирама иссиқдан, буталар шамолда кўтариладиган чангдан асровчи восита бўлиб хизмат қилибгина қолмай, қушларнинг асосий озуқаси ҳисобланган ҳашаротларнинг кўпайиш макони ҳамдир.

Айтиш жоиз бугунги кунда шаҳарларимизда яшил майдонларнинг янгиланиши ва кўпайтириш жараёни кетмоқда. Кўп дарахтлар айнан шаҳарнинг сув, канализация, иссиқлик қувурлари ўтган жойларда экилгани сабабли, уларни таъмирлаш учун дарахтларни олиб ташлашга тўғри келмоқда. Шаҳар қурилишининг бош режаси мавжуд бўлиб, бугунги кунда айнан ана шундай инфратузилмалар устига кўп йиллик дарахтларни экмаслик зарур. Айтиш жоизки, бугунги кунда пойтахтимиз Тошкентда ҳар бир кишига 49 метр квадрат яшил майдон тўғри келади. Бу инсон саломатлигини асраш учун зарурдир.

Игна баргли дарахтларнинг чангни ушлаб қолиш қобилияти кўпроқ бўлиб, улар ўзига хос микроиқлимни ҳам юзага келтиради. Шу сабабли игнабарглилар, бундан ташқари каштан сингари бошқа манзарали дарахтларни шаҳарда экиш мақсадга мувофиқдир. “Тирик тўсиқларга” келадиган бўлсак уларнинг ўрнига эстетик жиҳатдан чиройли бўлган, шаҳарни шовқин ва чангдан асровчи буталарни экиш жараёни кетмоқда.

Хулоса

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки шаҳарлар экологиясини асраш ва ривожлантириш нафақат мутасадди ташкилотлар, балки ҳар бир фуқаронинг зиммасидадир. Унинг асосини дарахт ва буталар ташкил этишини инобатга олсак, дарахтларнинг қайси турлари кўпроқ шаҳарга мос келишини аниқлаш биологлар

зиммасидадир. Фуқароларимиз тафаккур тарзини ўзгартиришимиз, юзага келаётган муаммоларга нисбатан дахлдорлик хиссини туйдиришимиз, уларнинг ҳаётида шаҳар ва унинг имкониятлари чексиз эмаслигини тушунтиришимиз, худо берган неъматлардан унумли фойдаланишга ўргатишимиз керак бўлади. Зеро тафаккурнинг ўзгариши барча муаммоларга реал кўз билан қараш ва уларнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.–Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 592 б.
2. Ёрматова Д.Ё. Экология ва атроф муҳитни ҳимоя қилиш. – Тошкент: “Фан ва технологиялар”, 2018. 109-123. Б.
3. Фалсафа қомусий луғат. – Т.ошкент: Шарқ, 2004. – 491 б.
4. <https://ecoportal.info/atmosferное-zagryaznenie-zemli/1>
5. <https://kun.uz/news/2022/10/17/toshkentda-chang-tozoni-kutilmoqda>
6. <https://nargis.uz/?p=200>
7. <https://oyina.uz/kiril/posts/1194>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журналі 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.
Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz